

Barna Ildikó:

Régi módszerek új köntösben: a strukturális egyenletek modellezése módszer alkalmazási lehetőségei

Előadásom témája a strukturális egyenletek modellezése (*Structural Equation Modeling, SEM*) módszer. Ez egymással összefüggő többdimenziós módszerek családja, amelyek a faktoranalízis, a regresszió-elemzés és ez utóbbi speciális formája, az útelemzés. Az előadásban a SEM bemutatásához kapcsolódva szó lesz többek között a SEM történeti háttéréről, az exploratív és konfirmatív elemzés közötti különbségekről, a modellparaméterekről, a modell identifikációjáról, és az illeszkedés tesztelésének különböző módjairól. A módszer működését a gyakorlatban is bemutatom majd: a magyarországi zsidók identitását és azt ezt meghatározó szocializációs tényezőket elemzem.

A zsidó identitás kialakulása is felfogható a Blau-Duncan féle státus-megszerzési modellhez hasonló folyamatként. Ez is egymást követő állomásokból áll: a szülők identitása, vallásossága hatással van a gyerekkori családban megtartott hagyományokra, szokásokra és így a gyerekkori család légkörére. Mindezek pedig hozzájárulnak a zsidó identitás „megszerzéséhez”. Itt tehát az életkor mint egyéni idő jelenik meg. Ez alapján azt várjuk, hogy akiknek szocializációs környezetét a zsidóság erős jelenléte jellemzi, azok felnőttkorukban is erős zsidó identitással rendelkeznek, és fordítva. Esetünkben azonban ezt a „megszerzési” folyamatot keresztülmetshi a társadalmi idő, amely periódusainak határpontjai történelmi eseményekhez, társadalmilag fontos történésekhez kapcsolódnak. Esetünkben a legfőbb ilyen esemény a holokauszt. Felmerül a kérdés: hogyan változtatja meg a történelmi idő az egyéni életútban megjelenő szocializációs hatást? Sőt továbbmenve: az is lehet, hogy az egyes generációk identitása is másképpen épül fel.

Az elemzéshez az 1999-ben Kovács András és munkatársai által végzett utolsó reprezentatív zsidóság felmérés adatait használtam. A vizsgált mintában jelen vannak a holokauszt túlélők első, második és harmadik generációi is. A magyarországi zsidóság történetéből egyértelműen következik, hogy az életkori csoportok összehasonlításának hatalmas szerepe van a magyarországi zsidók identitásának elemzésében. Az elemzés során négy korcsoportot alakítottam ki. A legidősebb korcsoportba azokat soroltam, akik 1930 előtt születtek. Ők azok,

akiknek szocializációja a II. világháború előtti időszakban kezdődött és a holokauszot már tinédzserként vagy fiatal felnőttként éltek meg. A következő korosztályba az 1930 és 1944 között születettek tartoznak. Szüleik a nehéz időszak ellenére vállaltak gyereket, gyerekéveikben még valószínűleg a következő korosztálynál nagyobb eséllyel volt jelen a zsidóság. A következő korosztálytól az is nagyban megkülönbözteti őket, hogy ezen korcsoport tagjai szinte bizonyosan tudtak arról, hogy zsidók. Ők is holokausz túlélőknek számítanak, és ha lehet így fogalmazni, akkor sokkal inkább, mint az 1930 előtt születettek. Rájuk ugyanis életkorukból fakadóan sokkal nagyobb eséllyel várt halál. A harmadik korosztály tagjai 1945 és 1964 között születtek. Szüleik már a holokausz élményével terheltén vállaltak gyermeket. Ők tipikusan a holokausz túlélők második generációjához tartoznak. A legfiatalabb korosztály 1965 és 1984 között született. Ők azok, akiknek egy része újra felfedezte zsidóságát, akiknél a zsidó identitás sokszor már nemcsak reaktív, hanem pozitív tartalommal is megtelt.

A zsidó identitás mérőszámának kialakításakor annak három dimenzióját ragadtam meg: a vallásit, az etno-kulturálisat, valamint az affektívet. Valószínűsíthető volt, és ez igazolódott is, hogy a holokausz túlélők valamennyi generációja esetében ezekből az összetevőkből „kikeverhető” a zsidó identitás. A valódi kérdés azonban az volt, hogy vajon a keveréken belüli arányok megegyeznek-e, vagyis ez az identitás ugyanazt jelenti-e a különböző korcsoportok számára. A hagyományosan használt módszertani eszközökkel ez nem tesztelhető. Azt találtam, hogy a három generáció identitása eltérő módon konstituálódik. A holokausz túlélők első generációjának fiatalabb és idősebb tagjai esetében – bár a különböző identitáselemek némileg más súlyt képviselnek – a hasonlóság elegendő volt ahhoz, hogy a két csoportban az identitás struktúráját azonosnak tételezhessem. Ettől eltérő szerkezetű azonban a második és harmadik generációhoz tartozók identitása.

A zsidó identitást meghatározó tényezők vizsgálatakor fontosnak tartottam annak a folyamatnak az azonosítását, amelynek segítségével a kérdezett a zsidó identitás „birtokába” jut. Mivel az identitás jelentése az egyes generációk esetében eltért egymástól, ezért a magyarázó modellek felállítását is az egyes csoportokban külön-külön kellett elvégezni. Három tényező hatását vizsgáltam az identitás alakulására, amelyek mind azt a szocializációs környezetet voltak hivatottak reprezentálni, amiben a zsidó identitás „megszerzése” zajlott. A szülők vallásossága, a gyerekkori családban megtartott zsidó szokások, ünnepek, valamint a gyerekkori család zsidó légkörének megítélése által kifeszített térben ragadtam meg az egyes generációk identitásának

alakulását. Egyetlen olyan csoport sem volt, ahol valamennyi tényező egyszerre játszott volna szerepet. A holokauszt túlélők harmadik generációjához tartozók esetében a szülők vallásossága és a gyerekkori családban megtartott szokások, ünnepek bizonyultak fontos tényezőknek. A vallásosabb szülők, valamint a több megtartott szokás, ünnep erősebb felnőttkori identitás kialakulásához járultak hozzá. Az első generációjához tartozó két korcsoport esetében a gyerekkori család jellemzői – az ott megtartott szokások mennyisége, valamint zsidó légköre – határozták meg leginkább a zsidó identitás alakulását. A hatások iránya itt sem volt meglepő. Azokat, akinek gyerekkorát jobban áthatotta a zsidóság, idősebb korukban is erősebb zsidó identitás jellemez. Az ehhez a generációhoz tartozó két korcsoport esetében a különbség abban állt, hogy az idősebbeknél a gyerekkori család légkörének hatása erősebb. Ugyanezek a magyarázó tényezők játszanak szerepet a második generációhoz tartozók identitásának alakulásában. Kiderült azonban, hogy ebben a korcsoportban két, egymástól jól elkülönülő csoport található. Azok, akik gyerekkorukban tudták meg, hogy zsidók és így ez természetes volt a számukra, valamint azok, akik később, családtagoktól vagy másoktól értesültek róla. Az előbbieket pozitív, az utóbbiakat stigmatizált identitásúaknak neveztem. Az identitás erősségét vizsgálva kiderült, hogy előbbiek identitása lényegesen erősebb. A pozitív identitásúak esetében a fent leírt tényezők meghatározó ereje lényegesen nagyobb.

A fentiek tesztelését a korábban használt módszerek különböző okok miatt nem teszik lehetővé. Célom annak bemutatása, hogy milyen előnyökkel jár a strukturális egyenletek modellezése módszer alkalmazása, és általa milyen új elemzési kérdések megválaszolására nyílik lehetőség.